

Unikáty oděvní sbírky Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea¹

Šárka Rámišová

Unique Objects from the Clothing Collection of the Department of the History of Physical Education and Sport of the National Museum

Abstract: The Department of the History of Physical Education and Sport of the National Museum preserves among others also numerous textile objects that document physical education and sport activities in our region. From the mid-19th century to the present day, sport has been interwoven with the cultural and historical events in our country. The collections of sport paraphernalia document the leisure activities of the general population as well as, especially in the modern history, their occupation and socioeconomic status. By studying clothing collections, it is possible to extract the technological processes of the production of the materials, the development of fashion trends, the social division of the society or the political preferences of a state or a group. This article focuses on unique objects of Department of the History of Physical Education and Sport clothing collections.

Keywords: physical education, sport, Sokol, National Museum, clothing, attire, figure skating, football, tennis, Olympic Games, spartakiada

V Národním muzeu by je málokdo hledal, ale přesto zde tvoří nemalou část sbírek. Jsou jimi předměty, které dokládají tělovýchovné a sportovní aktivity na našem území od poloviny 19. století do současnosti. Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea (dále jen ODTVS) pod svou kuratelou spravuje na padesát tisíc trojrozměrných předmětů této povahy.² Neoddělitelnou součástí jsou fotografické fondy, bohatý archiv, audiovizuální materiály a knihovna s tělovýchovnou a sportovní tematikou.³ V rámci akviziční činnosti se sbírka každoročně rozrůstá o několik stovek inventárních čísel. Kurátoři dokumentují současnost, ale neopomínají doplňovat již existující historické sbírky. Sportovní a tělovýchovný oděv tvoří však jen zlomek z nabízených darů.⁴ Ze zkušenosti z praxe bych ráda vyvrátila domněnku, že jsou do sbírky přijímány pouze memorabilie významných sportovních osobností. I když ty jsou samozřejmě vítány. V expozicích poutají pozornost návštěvníků skrze své příběhy

ověněné medailemi, ale i zdánlivě obyčejné předměty dokumentující dobu mohou zaujmout. Nostalgické vzpomínky vyvolají u našich babiček například úbory ze všesokolských sletů. Pozornost rodičů si získají spartakiádní úbory, ve kterých se kupříkladu seznámili. A mladší generaci pobaví vzpomínka na šustění barevných teplákových souprav z 90. let minulého století. Kolektivní paměť každé generace má svá specifika a rozdílné vzpomínky můžou vyvolat rozličné předměty. Textil je všeobecně velmi choulostivý materiál. Dochované historické oděvní sbírky jsou napříč muzei považovány za velmi cenné, a tak je k nim i přístupováno. Oděvy využívané pro sportovní aktivitu, které se zřídka kdy dochovaly v nepoškozeném stavu, jsou o to vzácnější. Takový to druh oděvu je a byl primárně funkční a měl vydržet vyšší pohybovou zátěž daného nositele. Na rozdíl od oděvu společenského či formálního jej majitel příliš nešetřil a nosil doslova až do roztrhání. Z toho důvodu byl po splnění své funkce

1 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum DRKVO (2019–2023/10.III.1).

2 Jedná se nejen o výstroj a výzbroj, ceny, medaile, poháry, textil a umělecké předměty se sportovní tematikou.

3 Fotoarchív obsahuje 150 000 fotografií, 9000 negativů, 6000 diapozitivů a 600 alb, archiv dosud zpracoval na 250 metrů archiválií, knihovna obsahuje 30 000 knih a více než 1000 titulů periodik, k nejstarším patří 42 tisků z 15.–18. století.

4 Textil ve sbírkách ODTVS je zastoupen také ve formě praporů, stuh, vlajek, maskotů, textilních nášivek, znaků, rozličných oděvních doplňků aj.

Mgr. Šárka Rámišová
Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu
Národní muzeum
sarka.ramisova@nm.cz

Sokolský kroj spoluzakladatele Sokola Miroslava Tyrše, 1862

Kajda Kateřiny Fügnerové, zhotovená k příležitosti předávání sokolského praporu, 1862

5 *Jindřich Fügner (12. 9. 1822 – 15. 11. 1865), narodil se v Praze jako Heinrich Anton v německy hovořící rodině. Pocházel z rodiny obchodníka, kterým se později také stal. Dlouhá léta studoval v zahraničí a získal všestranné vzdělání a ovládal několik jazyků, ale jeho čeština nebyla příliš valná. Aktivně se účastnil revoluce v roce 1848 jako velitel jednotky Národní gardy. Později pracoval v pojišťovnictví. Stal se majitelem generální agentury italské společnosti Nuova Societa Commerciale d'Assecurazioni. Zemřel ve 42 letech, zřejmě na otravu krve. Zanechal po sobě ženu Kateřinu a dceru Renatu, která si ve svých 17 letech, v roce 1872, vzala za muže Miroslava Tyrše.*

6 *Budova Národního muzea byla dostavěna roku 1891.*

7 *ŠTURSOVÁ, Květoslava. Tyršovo muzeum tělesné výchovy a sportu 1953–2003. Praha, 2003, s. 9.*

8 *Jehož originál se veřejně využíval až do doby zhotovení vyšíváné kopie v roce 1887. Stuhly k praporu byly ručně vyšívány významnými českými ženami v čele s Eliškou Krásnohorskou. Vše součástí nynější sbírky ODTVS.*

vyhozen. Tato skutečnost samozřejmě nikterak nenahrává potenciálním sběratelům. Situace v současné době je ale poměrně rozličná. Sportovní oděv podléhá mnohem více módním trendům a jednotlivé kusy jsou využívány téměř jako spotřební zboží na jednu, maximálně pár sportovních sezón. Za těchto okolností se snáze jednotlivé oděvní součásti dostanou do sbírek, protože je původní majitelé nepovažují za cenné. Samotnou historickou hodnotu daného předmětu utváří jeho unikátnost. Tím je míněno nejen dochované množství takového předmětu ve sbírkách, ale i příběh, který si s sebou nese. Co tedy činí z předmětu unikát? Předně je to jeho ojedinělost v celorepublikových sbírkách, potažmo světových. Dále vazba na významnou osobnost či událost. Stejně tak jeho kvalitní řemeslné zpracování a umělecká hodnota. V rámci sbírkotvorného konceptu se stávají prioritou předměty tuzemské provenience. Před několika desítkami let toto zadání jevílo jako jednodušší než v současném globálním světě. Zatímco převážná většina oděvní sbírky ODTVS do roku 1989 se vyráběla na našem území, porevoluční nadšení a otevření trhu způsobilo, že tuzemský výrobce sportovních oděvů je spíše již vzácností. A pokud samotná firma pochází z tuzemska, výrobu z ekonomických důvodů přesouvá do zahraničí, převážně na Dálný východ. Vyhodnotit jen několik unikátních oděvů ve sbírce ODTVS, které by splňovaly stanovená specifika z více než dvou tisíc inventárních položek, není jednoduché.

Přesto se o to pokusím v následujícím textu i s předloženým relevantním odůvodněním. Mezi prvními musím logicky zmínit ty nejstarší dochované kusy ve sbírce. Vztahují se k tělovýchovné organizaci Sokol, jež vznikla v roce 1862. A byla to právě aktivita vlasteneckých sokolů, která stála za vznikem původní tělovýchovné sbírky, jež uchovávala memorabilie ze své činnosti. Za finančního přispění Jindřicha Fügnera,⁵ spoluzakladatele Sokola, postavili v roce 1863 první sokolskou tělocvičnu nedaleko dnešní historické budovy Národního muzea v Praze.⁶ V prvním patře sokolovny se na přání donátora vyčlenila jedna místnost pro uchování sokolských památek. Sokol Pražský zprvu uchovával memorabilie z řad uměleckých předmětů, medailí, cen, darů nebo kreseb.⁷ Nelze zcela jednoznačně určit historicky první textilní či přímo oděvní akvizici této původní sokolské sbírky. Můžeme pouze polemizovat nad tím, zda se jím stal první sokolský prapor malovaný Josefem Mánesem roku 1863,⁸ nebo to byly první stejnokroje či oděvní pozůstatosti samotných zakladatelů?⁹ K těm nejstarším oděvním pozůstatkům se v dnešní sbírce řadí sokolské stejnokroje jako mužské bílé pletené trikoty a modré kalhoty s řadou doplňků v podobě kožených cviček, červených textilních opasek a plstěných čapek se sokolými péry. Miroslava Tyrše¹⁰ ani Jindřicha Fügnera bychom v takovém oblečení ale nespatriili. K cvičení se nejdříve začal používat kroj šitý z hnědého ruského plátna. Byl lehčí, volnější a nesvazoval natolik jako jeho pozdější formálnější verze slavnostního stejnokroje z 30. let 20. století. Ve své době byl využíván nejen pro slavnostní příležitosti, vycházky, ale i k samotnému k cvičení. První významný unikát naší sbírky spatřuji v dochovaném sokolském stejnokroji Miroslava Tyrše. Skládá se z volných kalhot, kajdy se sutaškami, červené košile, koženého opasku a čapky. Samotní představitelé vlasteneckého tělovýchovného spolku měli být svým členům vzory. Z toho důvodu můžeme bezpochyby považovat tento konkrétní kroj za ukázkový.

Především svým stříhem, zvolenými materiály a barevností. Kajda vycházela stříhově z vlastenecké čamary.¹¹ Červená košile odkazovala na italského revolucionáře Giuseppe Garibaldiho.¹² Hlavním smyslem takového stejnokroje je vždy jednota skupiny nositelů. Té se bohužel zpočátku nedařilo docílit, protože se stávalo prakticky nemožné zajistit jediného výrobce pro všechny zájemce. Sokolové volili rozličný materiál i kvůli cenové dostupnosti. Pořízení kompletního kroje bylo ale ve všech dobách finančně náročné. Barevné i stříhové nejednotě navíc nepřispěl ani pokus o originalitu některých krejčí. Ruské plátno, ze kterého se první kroje šily, se časem opíralo a rychle mačkalo, což nepůsobilo při veřejných vystoupení příliš důstojně. Červená košile budila rozpory mezi členstvem. Dodnes je tato barva považována přinejmenším za sebevědomou. Do červené by se v druhé polovině 19. století neoblékly ctihodné ženy, natož velevážení mužové. Paradoxně mladá generace si signifikantní červenou košili oblíbila. Extravagantním módním výstřelkem se stala i pro mladé muže, kteří nebyli členy Sokola. Takové chování se představiteli Sokola nelíbilo a ostře jej kritizoval.¹³

U výše zmíněného stejnokroje udivuje na první pohled jeho oděvní velikost. Dokládá, že Miroslav Tyrš nebyl urostlým a statným mužem, jak jej s oblibou umělci ztvárňovali. Na přání jeho manželky, která jej po celý život podporovala a po jeho smrti adorovala, byl kroj spolu s osobními předměty chotě a dalších členů rodiny věnovány do sokolské sbírky.

Mezi darovanými předměty se nacházely i dvě dámské sokolské kajdy, které náležely matce Kateřině Fügnerové a samotné Renatě Fügnerové, později provdané Tyršové. Zprvu by se nezdály tyto kabátky nikterak zvláštní, kdyby při podrobnějším studiu dobových periodik nebylo zjištěno, že sokolové nesdíleli přílišné nadšení, aby se ženy připojily k jejich vlasteneckému hnutí. Ony toho však nedbaly a své sympatie vyjadřovaly přítomností na veřejných cvičeních nebo průvodech. Svou souměřitelnost vyjadřovaly i prostřednictvím

oděvu. V dobách, kdy většina žen uměla šít, si tvořily vlastní neoficiální verze slavnostního sokolského kroje.¹⁴ To, co nebylo akceptováno u jiných, bylo tiše tolerováno u zakladatelových žen. U pražského krejčího Fialy si nechala Kateřina Fügnerová pro sebe a svou dceru ušít kostýmy pro významnou sokolskou událost. Rozvinutí prvního sokolského praporu¹⁵ se uskutečnilo 1. června roku 1862 v pražském sále Apollu. Zkušený krejčí vytvořil dle návrhu K. Fügnerové oděv z téhož materiálu, jako byl šit mužský kroj. Sukně byla podle dobových norem široká a dlouhá až ke kotníkům, v pase nabíraná, s několika tuženými spodnicemi. Červený živůtek

Josef Kočí. Předání sokolského praporu od Spolku českých paní v roce 1862, v čele s Karolínou Světlou, olej na plátně, 1926. detail

Josef Kočí. Předání sokolského praporu od Spolku českých paní v roce 1862, v čele s Karolínou Světlou, olej na plátně, 1926.

9 Ve sbírkách se nachází košile, ve které zemřel J. Fügner, nebo šátek, jímž byla ovinuta jeho hlava. Také jeho čapka nebo náčelnická stuha. Po M. Tyršovi se dochoval téměř kompletní stejnokroj, svatební rukavičky z jelenice nebo svatební motýlek.

10 Miroslav Tyrš (17. 9. 1832 – 8. 8. 1884) je v matrice uveden pod svým původním jménem německého znění Friedrich Emmanuel Tirsch. Ve svých šesti letech se stal sirotkem, kterého vychovávali příbuzní, již jej dali studovat na gymnáziu. Pro jeho chatrné zdraví a náchyllost k tuberkulóze mu byly doporučeny lékařem hodiny tělocviku. Později přešel na studium práv na pražské univerzitě, ale přestoupil záhy na filozofii. Absolvoval přednášky z přírodních věd, matematiky, dějin umění, estetiky, ale také anatomie na Lékařské fakultě. Přispíval do Riegrova Slovníku naučného, vyučoval dějepis, estetiku či fyziku. Doktorát z filozofie získal v roce 1861. Po založení Sokola byl jeho činovníkem. Stal se předsedou Umělecké besedy i členem poroty pro výzdobu Národního divadla, několik let redigoval časopis Sokol. Sepsal knihy s názvy Hod olympický a Základové tělocviku. Zemřel tragicky v roce

Ženský cvičební úbor, V. všesokolský slet 1901

Krasobruslařské šaty Aleny Vrzáňové z mistrovství světa 1949

měl volný střih s dlouhými řasenými rukávy staženými do manžety a u krku s bílým límečkem. Kabátek se volně inspiroval čamarou sahal svou délkou pod pás. Je volného střihu a přes aplikované ozdobné sutašky se nezapínal. Řada knoflíků je vyrobena z prýmků do tvaru květinových pupenů. Rukávy jsou zvonovité široké, vykrojené a lemované ozdobně zlatavým hedvábím. Na hlavičkách rukávů a na zadním díle jsou zdobeny ornamenty z dracounů. Dětská verze kabátku je zcela

totožná. Tyto dva revoltující symboly ženské emancipace visí i v našem depozitáři. Vzácným dokladem, že i ženy toužily po kultivaci svého těla i ducha, je cvičební úbor ze IV. všesokolského sletu roku 1901. Ve dnech 29.–30. června se na pražské letenské pláni uskutečnila veřejná vystoupení, kterých se účastnilo 6705 mužů, 1988 dorostenců a 867 žen. Bylo to oficiálně první veřejné cvičení, kterého se účastnily i cvičenky se sestavou s kužely. Na vyvýšeném pódiu jim předcvičovala jejich náčelnice Anna Ptáčková.¹⁶ Úbor, který byl pro všechny cvičenky jednotný, se šil z vlněného materiálu tmavě modré barvy. Skládal se z nabíraného živůtku do pasu, s rukávy po lokty. Zdobil jej výrazný námořnický límeček světle modré barvy ve tvaru vykrojeného písmena V. Sukně sahala svou délkou pod kolena a ta ještě zahalovaly spodní bohatě skládané kalhoty. V pase se uzavazovala světle modrá vlněná šerpa. Lýtka zakrývaly tmavé pleťené punčochy. Na dobové poměry to byl velmi odvážný oděv. Podobný typ oděvu

1884 na ozdravném pobytu v rakouském Ötzu, kde utonul v řece Aache.

11 RÁMIŠOVÁ, Šárka. S hrdostí nošený. Sokolský kroj, úbor a scénický kostým. Praha: Národní muzeum, 2018, s. 31.

12 Giuseppe Garibaldi (1807–1882) byl vůdcem vlastenců bojujících v partyzánské válce proti rakouské a francouzské armádě v Itálii v letech 1848–1851. Dobyl Sicílii a Neapol a napomohl vytvořit Italské království. Jeho stoupenci nosili rudé košile, zvané garibaldiovské.

13 RÁMIŠOVÁ, Š. S hrdostí nošený, s. 42.

14 Oficiálně uznávaný a představenstvem ČOS schválený slavnostní kroj byl přijat až v roce 1920.

15 Prapor vytvořen Josefem Mánesem. V současné době uložen ve sbírkách ODTVS.

16 KOZÁKOVÁ, Zlata. Sokolské slety 1882–1948. Praha: Orbis, 1994, s. 13.

Fotografie Aleny Vrzáňové z mistrovství světa 1949

Krasobruslařské šaty Aleny Vrzáňové, z jejich žákovských let

se využíval i pro veřejné koupání, cyklistiku a jiné sportovní aktivity. Do sbírky ODTVS se sokolský úbor dostal nekompletní. Živůtek se šerpou byly zakoupeny v roce 1969 od paní Marie Šimkové. Původní sukně se ve sbírce nenachází. Krátké spodní kalhoty darovala paní Božena Burgermeisterová až v roce 1972. Nemáme však doloženo, že by přímo náležely k tomuto typu úboru.

První ženské cvičební úbory pochází z 90. let 19. století. Vycházely z běžného neformálního oděvu, ale musely nově splňovat pohybovou variabilitu. Korzety a šněrovačky zabraňovaly volnému pohybu, proto je ženy postupně pro rytmická cvičení odkládaly. Dodržovala se prostota materiálu s minimální zdobností. Látky byly vybírány pevné, které držely tvar a neodkrývaly příliš z ženského těla. Vrchní oděv ukrýval i spodní košilku a kalhoty sahaly téměř až k zemi.¹⁷ Šlo o revoluční a finančně nákladný šat, který nositelka oblékala společně s dávkou odvahy. V průběhu let se odkládaly spodní

vrstvy a šat se zkracoval a zjednodušoval. Pokud porovnáme první používané úbory s variantou z roku 1901 musíme usoudit, jak průkopnický a odvážný byl. Sokolský oděv udával na počátku minulého století trendy ve sportovním odívání, i když se Sokol dlouho bránil samotnému výrazu „sport“ a zasazoval se především o tělovýchovu. Z pohledu Sokola šlo sportovci především o závod, soutěžení a předně o vítězství jednotlivce, zatímco sokolové považovali pohyb za prostředek

Replika cvičebního úboru žaček FDTJ z Maninské spartakiády (1921), zhotovená pro I. Celostátní spartakiádu 1955 (H7H-10765)

Dres z neuskutečněné spartakiády roku 1990

Pánský lyžařský oděv z přelomu 19.–20. století

Fotbalový reprezentační dres Ladislava Nováka, 1962.

17 PETROVÁ-PELIKÁNOVÁ Antonie. *K dějinám našeho cvičebního úboru. Sokol, 1920, č. 1, s. 212.*

Šermířský oblek, 20. léta
20. století

Plavky, 20. léta 20. století

- 18** V rámci reorganizace muzejní sítě bylo muzeum začleněno 1. srpna 1972 k Národnímu muzeu.
- 19** ŠTURSOVÁ, K. Tyršovo muzeum tělesné výchovy a sportu, s. 24.
- 20** *Ibidem*, s. 25.
- 21** Po emigraci jeho dcery a manželky ztratil svou pozici vrchního rady na Ministerstvu financí, byl mu zabaven byt a několik let musel pracovat v uranových dolech. Přesto mohl na tři měsíce za Alenou do USA odjet v roce 1963. Zemřel v roce 1978. zdroj: VRZÁŇOVÁ, Alena. *Na bruslích do světa*. Praha: Jan Kanzelsberger, 1993.
- 22** Alena Vrzáňová (1931–2015), dvojnásobná mistryně světa v krasobruslení (1949, 1950), mistryně Evropy (1950), čtyřnásobná mistryně Československa (1947–1950). V roce 1950 emigrovala do Spojených států amerických, kde šestnáct let působila jako profesionální bruslařka v lední revue *Ice Follies* a *Ice Capades*.

sebezdokonalování těla a ducha. I z toho důvodu se z počátku své existence bránili účasti na mnoha sportovních kláních, například olympijských hrách.

Sbírky Československé obce sokolské byly po roce 1948 v rámci sjednocování československé tělovýchovy a sportu postupně „svěřeny“ do péče státu. V roce 1953 bylo oficiálně zřízeno Státní muzeum československé tělesné výchovy a sportu v Praze, sídlící v Tyršově domě.¹⁸ Muzeum převzalo i sbírky Československého olympijského výboru a rozličných sportovních organizací.¹⁹ Od této doby se sbírkotvorná činnost začala více zaměřovat na jednotlivá sportovní odvětví, která se od konce 19. století stále více rozvíjela. To souvisí i s přijímáním specifického sportovního oděvu a jeho doplňků. K nim řadíme speciální obuv, čapky, čelenky, šály, šátky, rukavice, opasky, brýle, helmy, ale i zavazadla aj. Ve sbírkách se z výše zmíněného důvodu nacházejí sportovní artefakty z první poloviny 20. století darované či zakoupené až se zpožděním, kdy byly i v dobových médiích vyhlášovány sběrové akce.²⁰

V červnu roku 1966 přijali tehdejší kurátoři dar od Ing. Miroslava Vrzáně.²¹ Jednalo se o soubor dvou desítek tréninkových a závodních kostýmů a několika krasobruslařských doplňků jeho dcery, slavné krasobruslařky 40. let 20. století Aleny Vrzáňové.²² Na brusle se postavila ve svých šesti letech a po dvou letech tréninků už začínala získávat první úspěchy. Své nejvýznamnější medaile přebírala mezi 17.–19. rokem. Kolekce dokumentuje nejen

její fyzický vývoj, ale sportovní úspěchy se odrážely i na nákladnosti jejich kostýmů. Porovnáme-li ikonografické prameny té doby, krasobruslařské kostýmy bývaly ve čtyřicátých letech střihově jednodušší a materiálově dostupnější. Jedny z nich jsou zdobné řasené růžové šaty s čelenkou. Velikostí odpovídající asi desetileté dívce. Střihově jsou propracované, řasené, s kovovými ozdobnými aplikacemi a prýmkami. Jejich zdobnost je znakem finanční náročnosti. Mezi darovanými oděvy jsou i vysoké spodní kalhotky s nohavičkami, které se nosily pod krátkými kolovými sukýnkami. Dále kolekce obsahuje teplé punčochy a sadu několika efektních kloboučků. Už jen na kvalitě použitého materiálu, střížích a stylu šití lze rozeznat, z jakého období pochází. Své první soutěžní zkušenosti sbírala A. Vrzáňová ještě v období druhé světové války. Z důvodu nedostatku materiálu bylo zcela běžné šaty v té době přešívát z civilního oblečení nebo na maximum využít zakoupený materiál. Proto jsou například krasobruslařčiny sportovní kalhotky i některé šaty sešíváné z několika menších kousků, pro maximální úsporu materiálu.

Na krasobruslařské kostýmy ve čtyřicátých letech minulého století se většinou používaly teplé vlněné látky, které byly vhodné na otevřená kluziště. Dámské kostýmy se skládaly z kabátků nebo svetříků a vlněných kolových sukni s délkou do půlky stehen, aby odhalovaly práci nohou. Pánové neměli kostým příliš odlišný od civilního oblečení. Ve čtyřicátých letech se často nosily na hlavách kloboučky či ozdobné čapky, které dámy uvazovaly pod bradou nebo vzadu ve vlasech. Pro významnější závody, které se většinou odehrávaly v zahraničí v krytých halách, kde bylo výrazně tepleji, se mohly využít i lehčí materiály, jako efektnější satén, viskóza nebo například hedvábí. V Praze byl stadion pouze na Štvanici, který umožňoval pravidelný trénink jen pár měsíců v roce. Když Vrzáňová dostala možnost tréninků v zahraničí, využila je. Což v poválečném období bylo považováno za velký nadstandard. Je tedy možné, že si materiál na kostýmy mohla zakoupit

i v Anglii, kam odlétala každoročně na pár měsíců mezi léty 1946–1950. Je také možné, že kostýmy jí šila maminka, jak to maminky krasobruslařek většinou dělaly. Krasobruslařských kostýmů bylo zapotřebí na rozličné závody a exhibice opravdu nespočet. Pouze jediné šaty ve sbírce ODTVS mají našitou etiketu z krejčovského salonu, ostatní jsou šité doma. Za nejcennější z celé kolekce považují šaty s kovově zlatým efektem, které se skládají z jednodílného trikotu na ramínka a vrchních šatů s dlouhým rukávem, límečkem a kolovou sukýnkou. Ke kostýmu náležel i čepceček zdobený nepravými perlami. V tomto kostýmu se stala Alena Vrzáňová mistryní světa v roce 1949. Při ceremoniálu v Palais de Sport ji předával pohár a blahopřál k vítězství i pařížský starosta Pierre de Gaulle.²³ Unikátní kolekci doplňují ve sbírce i troje blyštivé šaty zdobené po celém povrchu sítí flitrů na saténové podšívce v různých odstínech černé, zelené a zlaté. Doplňují je originální čepce.

Díky bohatým ikonografickým pramenům i nesčetně mnoha rozhovorům nebo sepsaným pamětím je možné příběhy šatů lépe podchytit. Je zřejmé, že za svou aktivní krasobruslařskou kariéru sesbírala mnoho ocenění. Medaile a trofeje se ve sbírce ODTVS ale nenacházejí. Ze vzpomínek vyplývá, že si nejcennější medaile Vrzáňová odvezla s sebou do emigrace v roce 1950 ve formě náramku s přívěšky. Dle jejího vyjádření jí byly ostatní trofeje zkonfiskovány společně s bytem rodičů.²⁴ Socialistická rétorika obhajovala své činění tím, že jakékoliv vítězství sportovce si nemohl přivlastňovat on sám, protože ocenění patřilo pouze jeho vlasti, kterou v zahraničí reprezentuje. Cenné konfiskované předměty mohly putovat do muzejních sbírek, ale je také možné, že byly předány tehdejšímu krasobruslařskému svazu. Kde se ale momentálně ceny A. Vrzáňové nachází, není známo. Pokud by se umístily do muzejních sbírek, byly katalogizovány, a tak i uchovány. I do sbírek Státního muzea tělesné výchovy a sportu se mnohdy takovéto konfiskáty zařazovaly. Tyto hříchy minulosti se musely napravit v 90. letech minulého století. Muzejní sbírky obohacovaly z příkazu Státního výboru pro tělesnou výchovu a sport i jednotlivé sportovní svazy. V roce 1957 byl oficiálně dovršen proces sjednocení československé tělovýchovy a sportu vznikem jednotné zastřešující organizace s názvem Československý svaz tělesné výchovy a sportu (dále jen ČSTV). V jeho kompetenci bylo řízení veškerého sportovního dění v tuzemsku

Tenisové šaty Celestiny Stuchlíkové, 30. léta 20. století

Tenisové šaty Jany Novotné

Klobouk, tzv. Panama, součást nástupového oděvu naší výpravy pro letní OH v Brazílii 2016, s podpisy reprezentantů

23 Pierre de Gaulle byl bratr generála a prezidenta Charlese de Gaulle.

24 VRZÁŇOVÁ, Ája. *Na bruslích do světa*. Praha: Jan Kanzelsberger, 1993, s. 58.

Oděv pro dobrovolníky na letních olympijských hrách v Los Angeles, zn. zn. Levi Srauss & Co., 1984

Nástupnický stejnokroj českých sportovců na zimních olympijských hrách v Turíně, zn. OP Prostějov, 2006

i reprezentačních výprav za hranice naší země. Na Kozím náměstí v Praze byl sklad oděvů, kde si musel každý reprezentant, který vyjížděl do zahraničí, vyzvednout svou přidělenou reprezentační teplákovou soupravu nebo jiný stejnokroj. Po návratu musel oděv ale opět odevzdat. Pokud tak neučinil, musel uhradit finanční pokutu. Tato skutečnost vyplývá z uskutečněných rozhovorů se sportovci, které kurátoři průběžně nahrávají.

Gymnastka Hana Lišková darovala do sbírek po své mamince, rovněž významné gymnastce Zdeňce Honsové, stříbrnou olympijskou medaili z londýnských olympijských her z roku 1948. Ona sama o dvacet let později, společně s družstvem, v němž byla i Věra Čáslavská, získala na v Mexiku roku 1968 stříbrnou medaili. Z navázaného přátelství si děvčata vyměnily své sportovní bundy s nápisem ČSSR s americkým týmem gymnastek. Po návratu do vlasti místo slibované finanční odměny za medaili musela zaplatit pokutu za nevrácenou teplákovou soupravu.²⁵ I z toho důvodu se takové předměty ve sbírce v podstatě nenachází. Osamoceným pokladem v depozitáři je vínová tepláková bunda s reprezentační nášivkou na hrudi kanoisty Jiřího Turka z olympijských her v Londýně 1948.

Za socialistických dob byly největším tužským sportovním svátkem spartakiády, které v pětiletém cyklu pořádali ČSTV.

Se stejnou pravidelností věnovalo ČSTV kompletní oděvní kolekce pro ženy, muže, dorost, vojáky a děti. Troufám si tvrdit, že tato celistvost z daného konvolutu činí rovněž celorepublikový unikát. Nemluvě o tom, že sbírku doplňují použitá náčiní, propagační materiály, odznaky, plakety, bohatá fotografická dokumentace aj. První spartakiáda se konala v roce 1955. Je zřejmé, že veškeré atributy převzala z všesokolských sletů. Přesto se historicky odkazovaly spíše na první dělnickou spartakiádu z roku 1921, která se uskutečnila v Praze na Maninách. Tato historie se demonstrovala i cvičební sestavou, pro kterou se ušily repliky dobových cvičebních úborů. I tyto repliky sbírka uchovává. Kolekce je dovedena až do roku 1990. V tomto roce se měla uskutečnit v pořadí sedmá československá spartakiáda, ale na Strahovský stadion se již nedostala. Proběhlo ještě několik krajských vystoupení. Dresy se ušily a zůstaly mezi lidmi nevyužity.

Díky rozsáhlým sběrovým akcím na přelomu 50. a 60. let minulého století se do sbírky dostalo mnoho specifických různorodých sportovních oděvů datovaných mezi 20.–30. léty 20. století. Jedná se například o turistické oděvy, lyžařské komplety, plavky, tenisové šaty, šermířskou či motoristickou výstroj a další. V dobách první republiky se mnoho sportů živelně rozvíjelo, na což reagovalo i mnoho výrobců a prodejců, kteří se na sportovní zboží začali specializovat. V dobových periodikách nabízeli rozličnou výzbroj i výstroj. Tyto prameny společně s fotografiemi výrazně napomáhají při určování daného předmětu, o kterém se snaží kurátor zjistit maximum ve fázi katalogizace. Daný předmět nemusí pocházet přímo od celospolečensky významného sportovce, a i tak se může stát klenotem sběratele. Pro mnoho sportů nebylo zapotřebí vlastnit specifický úbor. Sportovci si dlouhá léta vystačili pouze s bavlněným trikem nebo tíllem a kraťasy, jako například atleti, fotbalisté, cyklisté, volejbalisté aj. Tyto sporty byly dostupné pro veřejnost z různých sociálních vrstev společnosti. Příkladem může být fotbal. Tento

²⁵ Rozhovor s Hanou Liškovou vedla Šárka Rámišová dne 23. 1. 2019.

celospolečenský fenomén milují po celém světě nejen amatérští hráči. Velká řada obdivovaných profesionálů má širokou základnu věrných fanoušků. I československý fotbal se několikrát zapsal do historie světového fotbalu a fanoušci na to rádi s nostalgii vzpomínají.

V roce 1971 uspořádalo muzeum výstavu s názvem „Naši v Chile“. Pro expozici získali autoři dobový fotbalový dres s rudou číslicí čtyři na zádech bílého bavlněného trika. Na prsou je našit ve státní znak na červeném poli. K němu náležely červené krátké trenýrky a pruhované stulpy v národních barvách. Černé kopačky s ikonickými třemi bílými pruhy firmy Adidas se ve sbírkách již nalézaly. V evidenční kartě k zmíněnému dresu nebylo uvedeno více informací. Už jen fakt, že se dochoval reprezentační dres z mistrovství světa, by byl pro sbírku velmi cenný. Bádání odhalilo, že pod zmíněným číslem odehrál svůj významný zápas sám kapitán mužstva Ladislav Novák.²⁶ Ve své době jej přirovnávali k nejlepším obráncům

světa. Označovali jej za fotbalového gentlemana, protože ve své sportovní kariéře nebyl nikdy vyloučen. V reprezentaci se hrál 75 zápasů, z toho 71 s kapitánskou páskou.²⁷ Účastnil se celkem třech mistrovství světa. A ve zmíněném dresu se hrál finálové utkání 17. června 1962 proti Brazílii na Estadio Nacional v Santiagu de Chile. Jediný gól Čechoslováků vsítil Josef Masopust, zatímco Brazilci dali góly tři. Na stadionu si po odehraném utkání převzali kromě medailí i stříbrný pohár. Ten darovala do sbírek sekce kopané při Ústředním výboru ČSTV až v roce 1975. Nyní je vystaven ve stálé expozici 20. století v Národním muzeu.

Fotbal jako kolektivní sport pro masy měl v socialistických dobách vyšší postavení než například golf, jízda na koni nebo tenis. Jakýkoliv tzv. „buržoazní“ sport byl brán na milost, pokud se v něm vítězilo na mezinárodních mítincích. Zmíněné sporty jsou všeobecně známé svou výlučností a jasnými pravidly v oblékání. Ne nadarmo se tenisu přezdívá „bílý sport“,

Dres Jakuba Strakoše pro závodní aerobik, kolem roku 2005

Dres Olgy Šípkové z MS v San Diegu 1995

26 Ladislav Novák (1931–2011), fotbalista – obránce. V letech 1952–1966 Dukla Praha, 1966–1968 – Liaz Jablonec. Na mistrovství Evropy v roce 1960 získal s týmem bronz, na mistrovství světa v roce 1962 stříbro. Po skončení aktivní kariéry začal trénovat krátce v Jablonci a poté sedm let v Belgii. V sezóně 1971–72 vedl společně s Ladislavem Kačánim národní mužstvo.

27 ŠÁLEK, Zdeněk. Slavné nohy, českoslovenští fotbaloví reprezentanti. Praha 1980. s. 184.

Atletický dres desetibojaře Romana Šebrleho, zn. adidas, 2005

28 NEWCOMB, Tim. *Prísna bílá. Co obnáší tvrdý wimbledonský dress code pro návrháře* [online]. Poslední změna 27. 6. 2019 [cit. 28.3.2022], dostupné z <http://forbes.cz>.

Dres Olgy Šipkové z MS v Sydney 1997

29 Jana Novotná (1968–2017) byla profesionální tenistkou s aktivní kariérou mezi lety 1986–1999. V roce 2005 byla přijata do Mezinárodní síně slávy. Ve dvouhře na Grand Slamu zvítězila ve Wimbledonu (1998), získala ve čtyřhře žen olympijské stříbro v Soulu (1988), v Atlantě (1996) bronz a ve dvouhře žen tamtéž stříbro, dále je vítězkou Australian Open (1990, 1995), French Open (1990, 1991, 1998), ve smíšené čtyřhře vyhrála Australian Open (1988, 1989), Wimbledon (1989) a US Open (1988) a mnoho dalších. Po skončení aktivní kariéry se věnovala trenérské činnosti. Mezi její svěřenkyně patřily Marion Bartoliová nebo Barbora Krejčíková.

30 Značku Prince založil Bob McClur v roce 1970 v americkém městě Princeton. Teprve v roce 1986 přišla firma na trh s tenisovou raketou Magnesium Pro, se kterou vyhrál Pete Cash Wimbledon. Se stejnou raketou vyhrála stejný turnaj v roce 1998 i Jana Novotná. Firma vyrábí sportovní oblečení a obuv. <https://www.lastfashion.cz/prince/>

a to díky předepsané bílé barvě, kterou museli hráči oblékat, pokud se postavili na kurt. Tuto tradici udržuje do současnosti snad už jen legendární Wimbledon, který si jasný dress code stanovil pravidly v roce 1963. Jiné turnaje svá pravidla naopak v čase uvolňují, například U. S. Open povolil barvy v roce 1972.²⁸ Známa je revoluce tenisty Andreho Agassiho, který se vzepřel upjatým pravidlům. S oblibou oblékal dřínové šortky a barevná trika. Tenisový oděv se vyznačoval běžně svou elegancí, která šla ruku v ruce s dobovými trendy. Když se zadíváme na historické fotografie z konce 19. století, zdá se až nemyslitelné, že by ženy zvládly v tak velkých róbách s korzetou a s klobouky na hlavách doběhnout letící míček. O praktičnosti můžeme pochybovat, o eleganci ne. Nešlo z počátku o rychlý útočný sport, jak jej známe dnes. Jednalo se spíše o společenskou hru. V době první republiky bychom vídali muže v bílých širokých kalhotách s volnou košilí s límečkem, svetrem, popřípadě s vestičkou s typickým výstřihem do V. Ženy stále v šatech, povětšinou v pastelových barvách, ale střihy byly již výrazně jednodušší. Šaty se šily volné a splývavé s délkou do půlky lýtek. Jedny takové se nachází i v naší sbírce. Jsou světle smetanové a hedvábné, tudíž i lehké, od boků dolů s proti záhyby umožňujícími pohyb nohou. Na hrudi jsou zdobené krajkou Richelieu v geometrických liniích. Spodnička k nim chybí, i když bez ní nošeny být nemohly, protože jsou průsvitné. Nosila je Celestina Stuchlíková ve 30. letech minulého století. Muzeu je

prodala za 400 korun v roce 1986. Je zřejmé, že byla v mládí velmi drobné postavy. K šatům náleží dlouhá zeleno-bílá šerpa, kterou bylo možné ovázat kolem pasu nebo do vlasů. Původní majitelka neoplývá významným jménem, přesto jsou její šaty jedním z nejceněnějších předmětů oděvní kolekce ODTVS.

Světověznámá tenistka Helena Suková věnovala do sbírky své tenisové plátěnky z olympijských her v Barceloně z roku 1992 a olympijský ceremoniální stejnkroj z roku 1996, wimbledonská vítězka Jana Novotná²⁹ zase tenisové dvoudílné šaty. Z dochovaných fotografií je zřejmé, že podobné komplety nosila během celých devadesátých let. Zmíněné kusy často kombinovala s jinými mezi léty 1992–1996. V darovaném úboru se účastnila například French Open, také v nich odehrála několik soubojů na olympijských hrách v Atlantě roku 1996. Jana žila a trénovala v zahraničí a oblíbila si tenisové výrobky americké firmy Prince,³⁰ která patřila ve své době ke světové špičce.

Móda devadesátých let se vyznačovala svou stříhovou volností. I proto byla oblíbená volná trika se zdůrazněnými rameny. Bavlněné triko polo s límečkem, které je v našich sbírkách, má krátké raglánové rukávy s růžovo oranžovým potiskem florálních tvarů. Pro sportovní oděv byla dříve bavlna hojně využívána pro své savé vlastnosti. K triku náleží krátká vínová sukýnka s jednostranně sezehlenými záhyby. Tento styl si J. Nováková velmi oblíbila. Ke kompletu běžně náležela ještě potítka, čelenka, vysoko vytažené ponožky a tenisky. Ty už se ale ve sbírkách nenacházejí. Zmíněný komplet je v perfektním stavu, s minimálními známkami obnošení. V roce 1999 je, po oslovení tehdejší kurátorkou, do muzejních sbírek věnovala sama tenistka.

Olympijská kolekce v ODTVS tvoří téměř jednu třetinu celé oděvní sbírky. Systematický sběr usnadňují dlouholeté dobré vztahy s Českým olympijským výborem, který nám posledních dvacet let do sbírek kolekce věnuje. Z předchozích let se nachází v ODTVS jen střípky darované jednotlivci. Nejstarším artefaktem

je modrá lodička našich reprezentantek a reprezentantů na olympijských hrách v Berlíně 1936. Ta náležela k jejich nebesky modrému slavnostnímu obleku, který doplňovaly bílé košile a červené kravaty. Proslulá prostějovská firma Rolný vyrobila 290 kusů lodiček v hodnotě 4205 Kč.³¹ Účastníkům výpravy bylo výrazně méně, ale lodičku obdrželi i mnozí sportovní funkcionáři. Původním majitelem dochované lodičky byl toho času pokladník olympijského výboru Rudolf Richter.³² Jeho pozůstalost předala do sbírky až jeho manželka.

Unikátnost olympijské kolekce ve sbírkách ODTVS je spatřována především v míře komplexnosti. To, co se doposud nepodařilo pro naši sbírku získat, je někdy k nalezení ve fondech Slovenského olympijského a sportovního muzea v Bratislavě, se kterou nás vážou nadstandardní „mezinárodní“ vztahy. I z toho důvodu rádi vzájemnou spolupráci využíváme při výstavní činnosti. Od roku 1992 jsou české olympijské kolekce, které se prezentovaly v rámci olympijských her, ve sbírce téměř kompletní. Jedná se o nástupnické stejno-kroje, tréninkové sportovní kolekce a rozličné doplňky, kterých postupem času stále narůstá. Od her v Lillehammeru, kdy se návrhářské činnosti zhostila originálně Zdenka Šafka Řeháková, přes konzervativní přístup OP Prostějov až po návrháře firmy Alpine Pro a salonu E-daniely, kteří se podíleli na letních a zimních kolekcích posledního desetiletí.

I když se některé oděvní řady v českých muzejních sbírkách doposud nenachází, jsou všechny zmapované v publikaci vydané v roce 2016 pod názvem *Móda pod olympijskými kruhy*.³³ Vědeckou základnou této knihy se staly právě sbírky ODTVS. Jsou v ní obsaženy obrazové dokumentace pro všechny reprezentační kolekce československých a českých sportovců na letních i zimních olympijských hrách od jejich počátků. Naše výprava se neúčastnila pouze jediných bojkotovaných her v roce 1984 v Los Angeles. I když kolekce navržená Česlavem Jarošem byla ušita, ke sportovcům se nikdy nedostala. Část si rozebrali funkcionáři ČSTV, zbytek byl

rozprodán jako běžná kolekce v módních domech.³⁴ O to cennější je pak skutečnost, že se do sbírek dostala v roce 1995 zeleno-bílá souprava pro dobrovolníky, kteří pomáhali s organizací her. Skládá se ze zelených plátěných kalhot zn. Levi Strauss & Co., bílého trika polo, lehké volné bundy, růžového textilního opasku, plátěných tenisek a kšiltovky. Olympijskou kolekci doplňují i maskoti z jednotlivých her. Dokonce ze zimních olympijských her v jihokorejském Pchjongčchangu z roku 2018 jsme získali od Českého olympijského výboru maskota v životní velikosti. Mezi nejnovějšími akvizicemi jsou pak i kolekce z posledních olympijských her, které prozatím čekají na přidělení svého inventárního čísla.

V roce 2014 se uskutečnila velká sběrová akce, která se zaměřila na u nás velmi oblíbený porevoluční sport se závanem ciziny, aerobik. Ten zpopularizovala v USA především herečka Jane Fonda a ikonou našeho prostředí byla dozajista Olga Šípková. A protože kolegyně Gabriela Havlůjová pochází z rodiny, kde tomuto sportu téměř všichni propadli, a která je navíc aktivní v samotném Českém svazu aerobiku a fitness, podařilo se jí oslovit všechny přední sportovce a získat darem na 400 předmětů do sbírky. Především se jednalo o výstroj, výzbroj, náčiní a náradí, poháry, medaile, akreditační karty, video záznamy ze soutěží a fotografie. To vše je navíc ještě obohaceno o zaznamenané vedené rozhovory, které s každým dárce kolegyně nahrála.³⁵ A v budoucnu budou zpřístupněny pro badatelské účely. Pánské, dámské i dětské dresy, které byly tímto způsobem do sbírky přijaty, pochází z posledních třiceti let a odrážejí se v nich veškeré dobové trendy. Olgu Šípkovou vidáme na dobových fotografiích často v přílehavém dvoudílném dresu s vysoce vykrojenými kalhotkami. Pod nimi se nosily silné lesklé tělové punčochy a v bílé sportovní obuvi shrnuté podkolenky. Ve vyčesaných vlasech ozdobná gumička nebo čelenka, na zápěstích potítka. Břišní oblast závodního trikotu má být dle pravidel odhalená, aby rozhodčí viděli na svalstvo, které by se mělo při určitých cvičích

31 RÁMIŠOVÁ, Šárka a SWIERCZEKOVÁ, Lucie. *Móda pod olympijskými kruhy*. Praha: Mladá fronta, 2016, s. 34.

32 Rudolf Richter (1883–1962), cyklista, atlet, sportovní organizátor a funkcionář. Mezi roky 1919–1951 byla pokladníkem Československého olympijského výboru. V roce 1912 se stal reprezentantem na olympijských hrách ve Stockholmu v chůzi na 10 km.

33 RÁMIŠOVÁ, Šárka a SWIERCZEKOVÁ, Lucie. *Móda pod olympijskými kruhy*. Praha: Mladá fronta, 2016.

34 RÁMIŠOVÁ, Š. a SWIERCZEKOVÁ, L. *Móda pod olympijskými kruhy*, s. 86.

35 Rozhovory poskytli například Olga Šípková, Jakub Strakoš, Vladimír Valouch, Radka Hanáková a David Huf. Z mladší generace Lucie Trubačová (Jiříková) a Martina Banyová (Fulínová) a další.

36 HAVRÁNKOVÁ, Hana, SAUROVÁ, Vlasta a SCHÜTOVÁ, Jitka. *Signované kresby a obrazy Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea. Praha: Národní muzeum, 2008*; HAVRÁNKOVÁ, Hana, SAUROVÁ, Vlasta a SCHÜTOVÁ, Jitka. *Signované plastiky a sportovní trofeje sbírky tělesné výchovy a sportu Národního muzea. Praha: Národní muzeum, 2010*; HAVRÁNKOVÁ, Hana, SAUROVÁ, Vlasta, SCHÜTOVÁ, Jitka. *Olympionika v trojrozměrné sbírce tělesné výchovy a sportu Národního muzea, Praha: Národní muzeum, 2012*; SCHÜTOVÁ, Jitka, *Knihovna sbírky tělesné výchovy a sportu... a co jí předcházelo, Praha: Národní muzeum, 2015*; RÁMIŠOVÁ, Šárka a SWIERCZEKOVÁ, Lucie. *Móda pod olympijskými kruhy, Praha: Mladá fronta, 2016*; SCHÜTOVÁ, Jitka. *Manželka, matka, tchýně. Dochované památky a korespondence. Kateřiny Fügnerové. Praha: Národní muzeum, 2018*; RÁMIŠOVÁ, Šárka. *S hrdostí nošený. Sokolský kroj, úbor a scénický kostým. Praha: Národní muzeum, 2018*.

správně zatínat. Z toho důvodu jsou dresy většinou dvoudílné u žen a jednodílné s průstřihy u mužů. Současné dresy jsou často bohatě zdobené kamínky nebo flitry. Na minimum stříhového prostoru se výrobci a návrháři snaží vměstnat maximum originality.

Poslední zmíněný unikát ale není natolik zdobný. Skládá se z topu a kalhotek stříbrno-červené lesklé elastické látky, ale hodnotu mu přidala sama Olga Šípková, která v něm se svou sestavou zvítězila na mistrovství světa v Sydney roku 1997. Po sedmnácti letech svěřila svou zlatou medaili do sbírek Národního muzea, a té důvěry si vážíme. Stejně tak jako si považujeme stabilní spolupráce s předními sportovními svazy v republice. S fotbalovou asociací nebo se svazem hokejovým spolupracujeme již několik let a každoročně získáváme různorodé akvizice z jejich činnosti. Z textilu to jsou především extraligové dresy. Dobré vztahy utužujeme s atletickým, cyklistickým, volejbalovým, ragbyovým, basketbalovým svazem a nebráníme se ani navázáním nových. Ač naše sbírka již není vystavena ve stálé expozici v Tyršově domě v Praze na Újezdě, kde se nachází sídlo České obce sokolské, vztahy udržujeme vlídné, což se projevilo i na několika uskutečněných výstavách. Každá nová sportovní výstava, kterou Národní

muzeum vytvoří, přináší větší důvěru veřejnosti. Důkazem je velké množství každoročních akvizic. I když prozatím neexistuje stálá sportovní a tělovýchovná expozice, věříme, že se tak jednou stane a budeme moci svěřené sbírky prezentovat českým i zahraničním návštěvníkům. Do té doby se může zájemce seznamovat se sbírkami jako badatel nebo čtenář jedné z mnoha publikací, kterou již pracovníci ODTVS vydali, a v nichž své sbírky prezentují.³⁶

Seznam použité literatury

KOZÁKOVÁ, Zlata. *Sokolské slety 1882–1948*, Praha: Orbis, 1994.
RÁMIŠOVÁ, Šárka. *S hrdostí nošený. Sokolský kroj, úbor a scénický kostým*, Praha: Národní muzeum, 2018.
RÁMIŠOVÁ, Šárka – SWIERCZEKOVÁ, Lucie. *Móda pod olympijskými kruhy: Nástupové oblečení od Athén až po Rio*, Praha: Mladá fronta, 2016
ŠÁLEK, Zdeněk. *Slavné nohy, českoslovenští fotbaloví reprezentanti*. Praha: Práce, 1980
ŠTURSOVÁ, Květoslava. *Tyršovo muzeum tělesné výchovy a sportu 1953–2003*. Praha: Národní muzeum, 2003.
VRZÁŇOVÁ, Ája. *Na bruslích do světa*. Praha: Jan Kanzelsberger, 1993.